

Zikir

Zikir, unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek, anmak anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de "zikir" kelimesi müştaklarıyla beraber 256 yerde geçmektedir. Kur'ân'da genellikle lügat anlamlarına uygun olarak Allah'ı anmak, O'nu daima hatırlayıp hiç unutmamak anlamlarında kullanıldığı gibi namaz ve Kur'ân gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

Tasavvuf ıstılahı olarak Zikir; tasavvuf ehlinin belli kelime ve ibareleri, belli zamanlarda belli sayıda, belli bir edep dahilinde her gün düzenli sesli veya sessiz fakat düzenli olarak tekrar etmeleri anlamına gelir.

Tasavvuf erbâbı âyet ve hadislerin aydınlığında zikri tarîkatların "üssü'l-esası" saymışlardır. Ancak zaman içinde zikrin gizli veya âşikâr yapılışı hususunda farklı uygulamalar ortaya çıkarmışlardır. Tarîkatlar, tarihî seyri içinde ferdî ve toplu zikre büyük önem vererek, bunun icrâ şekli konusunda değişik usuller geliştirmişlerdir. Toplu zikre genellikle semâ, âyin, hadr gibi değişik isimler verilir. Ferdî zikir türleri de tarîkatlara göre, lisanın, kalbin, hafînin, ahfânın, sırrın zikri gibi adlar aldığı da olmuştur. Bazen "hafî veya cehrî zikrin mi efdal olduğu" tartışılmış, genellikle birinin diğerinden efdal oluşundan çok, şahıslara ve içinde bulunulan hâle göre tesirinin farklı olacağı görüşü paylaşılmıştır. Tarîkatlarda hafî zikir genellikle Hz. Ebû Bekir kanalıyla gelen Sıddikî meşreplerin, cehrî zikir de Hz. Ali kanalıyla gelen Haydarî meşreplerin yöntemi olmuştur. Zikrin lafızları itibarıyla tevhîd, lafza-i celâl ve esmâ gibi çeşitleri vardır. Yani tevhid zikri: "Lâilâhe illallah"; Lafza-i celâl zikri: "Allah"; Esmâ zikri ise: "Ya Kâhâr, Yâ Kâdir" gibi şeyhin belirleyeceği esmâ-yı hüsnâ'dan belirli isimleri zikretmektir. (Yılmaz, 2010, 162-164)

Zikir ferdî olarak yapıldığı gibi toplu halde de yapılır. Mürid ferdî olarak yaptığı zikirde şeyhinin talimâtına uyar, Şeyh müridin anlattığı şeylere, duygularına, rüyalarına bakarak başka ismi zikretmesini telkin eder veya eski zikrine devam ettirir. Müridin yaptığı zikre "vird" (ç. Evrâd), okuduğu duaya "hizb" (ç. Ahzâb) denir. Gece yapılan zikre "vird-i leyli" adı verilir. Bazı sufiler gündüzleri "kelime-i tevhîd" le geceleri de başka bir isimle zikretmeyi uygun görmüşlerdir. Bundan dolayı "Kelime-i Tevhid"le yapılan zikre "vird-i neharî" demişlerdir. (Türer, 1995, 122).

Toplu halde icrâ edilen zikirler, haftanın belli günlerinde, Cuma, kandil, bayram gibi hususî gecelerde, tekkelerin “tevhidhâne”, “semâhâne”, “murâkabeâne” gibi isimler verilen özel kısımlarında yapılır ve genel olarak tarîkate mensup olmayan kimselere de açık tutulur. Böylece toplumun değişik kesimlerinin kaynaşmasına, dinî ve mistik bir hava yaşanmasına zemin hazırlanmış olur. Özellikle tarîkatların kurulup, gelişmesinden sonra tekkelerde toplu halde zikretmek yaygınlaşmış ve zamanla her tarîkate ait belli âdâb ve erkânı olan belli zikir tarzları meydana gelmiştir. Ayrıca toplu icra edilen zikirler her tarîkatta ayrı isimler almışlardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- i. **Semâ:** Arapça, dinleme, işitme anlamına gelir. Mevlevî zikrine bu ad verilir. Mûsikî eşliğinde, ayakta ve dönerek icrâ edilir. Zikir esnâsında dervişler hareketleriyle çeşitli dinî-tasavvufî temaları sembolize ederler. Semâ’ a mukâbele de denir.
- ii. **Hatm-i Hâcegân:** Nakşbendiyye tarîkatında icrâ edilen zikre bu ad verilir. Bir bölgeye felaket ve âfet gelmemesi için yapılır. Önce şeyhin veya onun Hatm-i Hâce’ye izin verdiği halifenin işareti ile istiğfar ederek zikre başlanır. Bu zikri idare edenin isteğine bağlı olarak beş veya on beş defa olabilir. Sonra gözler yumularak rabîta ile birlikte kalbe nazar edilir. Sağdan yedi kişi Fâtiha okur. Daha sonra yüz Salavât-ı Şerîfe, yetmiş dokuz İnşirah Sûresi ve binbir İhlâs-ı Şerîf okunur. Bundan sonra soldan yedi kişi Fâtiha okur. Sonra yüz Salavât okunur. Nihayet bir aşr-ı şerîf okunarak, şeyh tarafından yapılan duaya hep birlikte âmin denilerek zikir sona erer. Bu hatme (zikir) esnâsında “vukûf-ı kalbî”ye dikkat edildiği gibi, silsilenin ve meşâyihin de bu mecliste buldukları düşünülerek gerekli edebi muhafaza etmek icab eder.
- iii. **Darb-ı Esmâ:** İlahî isimleri özel bir şekilde kalbe vurdurularak yapılan zikir demektir. Halvetîlerin zikrine bu ad verilir. Halka halinde oturularak ve hafif sallanarak yapılır. Vücûdun hafif hareket etmesi mâsivâdan sıyrılmak için bir vesile olarak kabul edilir.
- iv. **Zikr-i Kıyâm:** Ayakta yapılan zikir anlamına gelir. Genellikle halka halinde ayakta yapılır. Ancak bir kısım uygulamalarda bu halka sabit iken, bir kısmı da dairesel olarak dönüş hâlinindedir. Rıfâîler ve Sa’dîler bu şekilde ayakta ve sesli olarak zikrederler. Bir de Celvetîlikte yarı ayakta çekilen nusf-ı kıyâm zikri vardır.
- v. **Zikr-i Erre:** Bu ifade Arapça-Farsça bir terim olup, bıçkı zikri anlamına gelir. Aynı zamanda “zikr-i mişarî” de denir. Yesevîlerin oturarak ve ayakta yaptıkları zikre denir. Dervişlerin zikir esnasında boğazlarından testere sesine benzer bir ses çıktığı için bu ad verilir. (Türer, 1995, 122-126).

İlk kez Zekeriya Peygamber’in dilinden döküldüğü ifade edilen gayet cezbeli cehrî zikir olan ve “Hayy” ve “Hû” esmâlarının tekrarına dayalı